

תשעה באב – ורבי עקיבא היה מצחק

ויכוחים רבים היו בין רבי עקיבא וחבריו בדברים שהם ברומו וכבשונו של עולם. אחד הוויכוחים היותר ידועים היה אודות מראות החורבן ותורת הגמול של עם ישראל:

וכבר היה ר"ג ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך, ושמעו קול המונה של רומי מפלטה (ברחוק) מאה ועשרים מיל, והתחילו בוכין, ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: ואתם מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: הללו כושיים שמשתחווים לעצבים ומקטרים לעבודת כוכבים יושבין בטח והשקט, ואנו – בית הדום רגלי אלהינו שרוף באש ולא נבכה? אמר להן: לכך אני מצחק, ומה לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה.

שוב פעם אחת היו עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית, ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ור"ע מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום שכתוב בו (במדבר א) "והזר הקרב יומת", ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להן: לכך אני מצחק, דכתיב (ישעיהו ח) "ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו", וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני! אלא, תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב (מיכה ג) "לכן בגללכם ציון שדה תחרש" וגו', בזכריה כתיב (זכריה ח) "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים", עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה – הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה – בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא, ניחמתנו! עקיבא, ניחמתנו.

תלמוד בבלי מסכת מכות דף כד עמוד ב

הם בוכים ורבי עקיבא מצחק. מבטו של רבי עקיבא רחב אופקים וחובק זרועות עולם, צופה אל מרחבי העתיד ונושק באחרית הימים. כמי שרואה עדי עד מכוח הבטחות התורה והנביאים, יודע הוא שצדקתו של ה' היא לעולם ואמתו כהררי א-ל, גם אם כיום משפטיו תהום רבה, עברתו נראית נצח ומכתו אנושה. יחד עם זאת תמוה נתמה, האם אין החורבן והחרפה, השוד והשבר, ראויים לקול בכייה? האם יש עוד מכאוב כמכאובי אשר עולל לי? האם תקוות העתיד מעלימות לחלוטין את ייסורי ההווה? האם הלכות אבלות נמוגות מפני חזיונות

גאולה עתידיים? האם הידיעה הוודאית שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ומקומם מובטח בגן עדן, מבטל חלילה את חיובי האבל והבכי על המתים? אין מנוס מלומר, שזוהר העתיד חבוי וכמוס בעלטת ההווה. זוהר זה אינו רק ממתיק ומרכז את צרות ומכאובי ההווה, אלא יונק ובוקע מהם. העם ההולכים בחושך ראו אור גדול – בתוך החושך ומתוכו. כשם שההווה האיום והחשוך גורם לבכי ונהי, כך הוא גם מצחיק ומשמח, כי הוא גם מקור הבשורה והישועה. כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה – בה בעת. ננסה להסביר הגיגים אלו בכמה דרכים, וכולהו לחד אתר סליקין.

א. שבטך ומשענתך המה ינחמוני

בית המקדש, הארון שבתוכו והתורה שמצדו, הם הלב והראש של ישראל. משעברו אלו מן העולם, נמצאנו חסרים ראש ולב, כפי ששאל והבין מלך כוזר:

אמר הכוזרי: אם כן אתם היום גוף בלא ראש ובלא לב.

"ספר הכוזרי" מאמר ב אות כט

ולא רק ראש ולב חסרנו מאז, אלא גם גופנו נמוג ונשארנו אך עם עצמותינו היבשות והמפוזרות. אבל בשום פנים ואופן לא נמירם ולא נחליפם בראש ולב וגוף של זולתנו, כדברי החבר בכוזרי:

אמר החבר: כן הוא כאשר אמרת, ועוד ולא גוף, אבל עצמות מפוזרות כמו העצמות היבשות אשר ראה יחזקאל, ועם כל זה מלך כוזר, אלו העצמות אשר נשאר בהם טבע מטבעי החיים, וכבר היו כלים לראש וללב, לרוח, לנפש ולשכל, טובים מגופות מצויירות מאבן וסיד וראש ועינים ואזנים וכל האברים, ולא חלה בהם מעולם רוח חיה ואי אפשר שיחול בהם, אך המה צורות דומות לצורות אדם ואינם אדם.

"ספר הכוזרי" מאמר ב אות ל

המה לא אדם, רוח אלוקים לא נוססה בהם מעולם, במקדשיהם לא נראה אות אלוקי, בתוכם לא נחזה נביא, הם מעולם לא קיבלו עונש על משובתם, אין זאת כי חסרי א-ל הם, כאשר אמר החבר:

האמות המתות, אשר נסו לחקות את האמה החיה, הגיעו לכל היותר, לדמיון חיצוני: אמנם גם בניהן הקימו בתים לאלוה, אך בבתים ההם לא נגלה אות מאת האלוה, הם קבלו עליהם פרישות ונזירות, למען תשרה עליהם הנבואה, אך היא לא שרתה עליהן. ואף גם זאת, בהשחיתם דרכם, כי חטאו ועברו חק, לא ירדה עליהם אש מן השמים ולא מגפת פתאם, למען ידעו אל נכון כי היה זה ענש על מרים מאת האלוה. וכאשר נפגע לבם – רצוני לומר: הבית ההוא אשר אליו הם מכונים את תפלותיהם – לא בא כל שנוי במצבם, ואם נשתנה, לא נשתנה כי אם מהיותם רבים או מעטים, חזקים או חלשים, שרויים במחלקת או מאוחדים – הכל כפי דרך הטבע והמקרה. אולם אנחנו – כאשר נפגע לבנו הוא בית מקדשנו, נחלינו, וכאשר ישוב לבנו

לאיתנו – נרפא גם אנחנו, בין שנהיה רבים בין שנהיה מעטים, יהיה מצבנו אותה שעה מה שיהיה – כי יוצרנו אלהים חיים הוא מלכנו, והוא מחזיק בדינו גם במצבנו כיום, מצב הפזור והגלות.

”ספר הכוזרי” מאמר ב אות לב

הוזה אומר: שבט אפו ומטה זעמו של ה', שהכה ופצע וחבל והכאיב, הוא גם נחמה גדולה לנו. כי הנה אֶשְׁרֵי אֶנּוֹשׁ יוֹכְחֵנוּ אֱלֹהִים וּמוֹסֵר שְׂדֵי אֵל תִּמְאָס, כִּי הוּא יִכְאֵיב וְיִחַבֵּשׁ יִמְחֹץ וְיִדְוֶה תִּרְפִּינָה, בְּשֵׁשׁ צְרוֹת יִצְיִלְךָ וּבְשִׁבְעַ לֹא יִגַּע בְּךָ רָע. (איוב פרק ה).

משל למה הדבר דומה? לשני ילדים שחטאו ופשעו, אחד ננזף והוכה על ידי אביו והאחד יצא חלק ללא פגע, כי לא היו לו אב ואם. ודאי שגורלו של היתום הוא הגרוע יותר, שכן אין לו אב שייסרנו בשבט חינוכו,⁶⁵ ואילו הילד שחש את נחת זרועו של אביו, יודע היטב כי אב אוהב לו שרוצה בקיומו, וחפץ בטובתו, ודואג לעתידו.

אם לעוברי רצונו כך, שהגיעו אל העושר והגבורה והתפארת וההוד בכוחות עצמם בלבד, ללא השגחה והכוונה אלוהית, ללא אב ואם, באקראי בעלמא, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה.

קיומה של נבואת אוריה אינה סימן חיצוני והוכחה גרידא לנבואת זכריה, אלא היא טומנת בחובה את נבואת זכריה. קיומה מוכיח שאב אוהב לנו, כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה. ואם מלאה סאת הפורענות, על אחת כמה וכמה שתתקיים נבואת הנחמה, שהרי מרובה מידה טובה ממידת פורענות. על כן כבר עתה יימלא שחוק פינו ולשונו רינה.

אך איזו תקווה יש לעם נעדר ראש ולב וגוף? הלא עד מהרה הוא יתבולל בין העמים ויהיה כעוגה בלי הפוכה, כפי שקרה לאומות אחרות, גדולות ועצומות מאתנו? כיצד יתאושש ויתעשת ואיך יגיע אל ייעודיו הנכספים? התחינה העצומה היבשות האלה? על כל אלו השאלות השיב החבר תשובה שלמה:

אמר החבר: ואל תחשוב כי מה שסייעתיך בדברך הודאה ממנו שאנחנו כמו הדבר המת, אבל יש לנו התחברות בענין ההוא האלהי במצוות אשר שמן הא-ל ברית בינינו ובינו, כמילה שנאמר בה (בראשית יז, יג): "זהיתה בריתי בבשרכם לברית עולם", והשבת שנאמר בה (שמות לא, יג): "כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם", מלבד ברית אבות וברית התורה אשר כרת אתנו פעם אחת בחורב ושניה בערבות מואב, עם הגמול והעונש התלויים בה, הנוכחים בפרשת "כי תוליד בנים ובני בנים" (דברים ה, כה) ובפרשת "והיה כי יבאו עליך" (דברים ל, א), היא הפרשה שנכללו בה דברי הא-ל ית': "...אם יהיה נדחך בקצה השמים" וכו' ושבת עד ה' אלקיך". ושירת האזינו וזולתי זה.

65. מעין גורלו של הנחש שהושלך לעפר, ולא יחוש יותר קרבת אב.

אין אנחנו אפוא במעלת המת, אך אנחנו במעלת החולה הנגוע בשחפת שיתיאשו מרפואתו כל הרופאים, והוא מקוה לרפואה בדרך נס ושנוי המנהג, כמו שאמר הכתוב (יחזקאל לו, ג): "התחיינה העצמות האלה", וכמשל המאמר ב"הנה ישכיל עבדי" מן "לא תאר לו ולא הדר" "זכמסתר פנים ממנו נבזה ולא חשבנוהו" (ישעיהו כב, יג), רוצה לומר שמראהו המשונה ורוע מראהו, הם כמו הדברים המטונפים שבעל נפש יפה נמנע מלהביט אליהם ומסתיר פניו מהם: "נבזה וחדל אישים, איש מכאובות וידוע חולי".

"ספר הכוזרי" מאמר ב אות לד

ברית מילה ושב, ברית אבות וברית התורה, מערכות השכר והעונש – אלה הן הערובה האמיתית לקיומו ושרידותו של עם ישראל, לבלתי ידח ממנו נדח.

ב. על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו – אתה ה' לעולם תשב

מראות החורבן היו קשים ביותר. ירמיהו מדמה את החורבן לאבדון מוחלט, לתוהו ובהו, שממת עולם, עלטה גמורה:

רְאִיתִי אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה תָהוּ וְבָהוּ וְאֵל הַשָּׁמַיִם וְאֵין אֹרֶם: רְאִיתִי הַהָרִים וְהִנֵּה רַעֲשִׁים
וְכָל הַגְּבָעוֹת הַתְּקַלְקְלוּ: רְאִיתִי וְהִנֵּה אֵין הָאָדָם וְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם נָדְדוּ: רְאִיתִי וְהִנֵּה
הַפְּרָמֶל הַמְדַבֵּר וְכָל עֲרִיו נִתְּצוּ מִפְּנֵי ה' מִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ: כִּי כֹה אָמַר ה' שְׁמָמָה תִּהְיֶה
כָּל הָאָרֶץ וְכָלֹּה לֹא אֲעֲשֶׂה:

ירמיהו ד, כג-כו

אך בצד התיאור הנורא והקודר באה הבטחה גדולה: "וכלה לא אעשה". דומה שככל שהחורבן קשה יותר, גדולה הטובה הנובעת ממנו. ההרס מכיל בקרבו את הבניין. השממה את הצמיחה. החושך את האור. החול את הקודש. החורבן היה כל כך גדול, עד "שאין אדם, וכל עוף השמים נדדו".⁶⁶ שממה מוחלטת בכל הארץ, לישראל ולאומות העולם. פורענות כזו מעוגנת בתוכחת התורה: "והשמתי אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה",⁶⁷ אך בצידה גם הבטחה טובה:

והשמתי אני את הארץ – זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם, שתהא שוממה מיושביה.

רש"י ויקרא פרק כו לב

66. רבי יהודה אומר: "חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה, שנאמר (ירמיהו ט): 'על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה, כי נצתו מבלי איש עבר ולא שמעו קול מקנה, מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו'. בהמה בגימטריא חמשים ושתים הוו. ותניא, רבי יוסי אומר: שבע שנים נתקיימה גפרית ומלח בארץ ישראל". (תלמוד בבלי מסכת יומא דף נד עמוד א).

67. ויקרא פרק כו פסוק לב.

לא נמצא בכל הישוב ארץ טובה ורחבה, שהייתה מיושבת מאז ומעולם, ובמשך אלפי שנים חרבה ומחכה לבניה, כמו ארץ ישראל:

וכן מה שאמר בכאן (בפסוק לב): "ושממו עליה איביכם", היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו, וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמורה, כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם:

רמב"ן ויקרא פרק כו פסוק לב

רבן גמליאל ורבי אלעזר ורבי יהושע היו בוכים "על הר ציון ששמש, שועלים הלכו בו", ורבי עקיבא היה מצחק על בשורת השועלים: "אתה ה' לעולם תשב, כסאך לדר ודור".

"כל הקדוש מחברו חרב מחברו", כתב רבנו הגדול הרמב"ן על המראות הקשים שראה בהיכלו של מלך, בירושלים. ומדוע כך? כי קדושת הארץ וקדושת המקדש מקיאות את כל הבאים לטמא. אילו חלילה בטלו קדושת הארץ וקדושת המקדש עם החורבן, לא הייתה שום מניעה לערל וטמא להאחז בהם. בלי קדושה – הרי הם ככל הארצות. אבל כיוון שמעולם לא זזה השכינה מבית קדשנו, וקדושת הארץ שרירה וקיימת גם בשממונה, לא יבוא בה ערל וטמא:

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא... לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אע"פ ששוממין בקדושתן הן עומדים... וכיון שעלה עזרא וקדשה, לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה, הוא מקודש היום, ואע"פ שנלקח הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה. רמב"ם הלכות "בית הבחירה" פרק ו הלכה טז

"אעפ"י ששוממין – בקדושתן הן עומדים". ובגלל קדושתם הם שוממים. במקום שיש בני אדם אין שועלים, ובמקום שיש שועלים אין אנשים ואין זרים ואין טמאים. שועל שיוצא מבית קדשי הקדשים – מעיד כי מעולם לא זזה שכינה משם, אלא היא חבויה במקומה, מצפה ומחכה לזקנים וזקנות שידרשוה, ולילדים וילדות שישחקו ברחובותיה. ואנו נענה לעומתה: ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך, מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון.

היו פרושים בישראל שלא הסתפקו בקריעת בגדים ובבכי תמרורים על חורבן הבית, אלא רצו לפרוש כמעט מהכל:

ת"ר: כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן: בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין? אמרו לו: נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל? אמר להם: אם כן, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות! אפשר בפירות.⁶⁸ פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים! אפשר בפירות אחרים.⁶⁹ מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים! שתקו.

אמר להן: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר – שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר – שאין גזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה, דכתיב: (מלאכי ז') "במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו", אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט. וכמה? אמר רב יוסף: אמה על אמה. אמר רב חסדא: כנגד הפתח. עושה אדם כל צרכי סעודה, ומשייר דבר מועט. מאי היא? אמר רב פפא: כסא דהרסנא.⁷⁰ עושה אשה כל תכשיטיה, ומשיירת דבר מועט. מאי היא? אמר רב: בת צדעא,⁷¹ שנאמר: (תהלים קלז) "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי".

מאי על ראש שמחתי? אמר רב יצחק: זה אפר מקלה שבראש חתנים. א"ל רב פפא לאביי: היכא מנח לה? במקום תפילין, שנאמר: (ישעיהו סא) "לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר".

וכל המתאבל על ירושלים – זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר: (ישעיהו סו) "שמחו את ירושלים וגילו בה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה". תניא, אמר ר' ישמעאל בן אלישע: מיום שחרב בית המקדש, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, אלא אין גזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ס עמוד ב

שאיין הציבור יכול לעמוד בגזרות הפרושים, ניחא. אבל מכאן ועד המרתן בגזרות מינימליות של חכמים, רב המרחק. האם בגזרות-לא-גזרות של חכמים, הציבור כן יכול לעמוד? האם אין בהן חלילה משום השכחת ירושלים והפרת השבועה? על כורחנו אנו אומרים ששתי גישות שונות ומנוגדות על החורבן באו לידי ביטוי כאן. הפרושים ראו בחורבן הבית מעוות שאינו יכול לתקון. אבדון מוחלט. סוף הדרך. לעומתם סברו חכמים, שהחורבן הוא חיצוני בלבד, הקב"ה שפך חמתו על

68. כלומר סברו וקיבלו שלא לאכול לחם ודי בפירות.

69. בפירות אחרים שלא משבעת המינים.

70. קערה קטנה של דגים מטוגנים בשמן בסולת.

71. תכשיט לאזור הרגלים.

העצים והאבנים, אבל עיקרו של בית, שהוא קדושתו, חי וקיים, כי גם בשממתם הם קדושים, ובגלל קדושתם הם שוממים. אילו צדקו הפרושים, אפשר שלא היה מקום לאבל בכלל. כי אין מקום לבכות על חורבן שאין לו תקנה.⁷² אבל מי שמתאבל על ירושלים, על עזיה שנשרפו ועל אבניה שהתנפצו לרסיסים, זוכה ורואה בשמחתה, בקדושתה, בעליונותה,⁷³ בנצחיותה.

ג. מזמור לאסף, אלוקים, באו גויים בנחלתך

כתיב (תהלים עט): "מזמור לאסף, אלהים באו גויים בנחלתך", לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף, נהי לאסף, קינה לאסף, ומה אומר מזמור לאסף? אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיידה וציירה ויצא בנו לתרבות רעה, מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות ושיבר את הקנים, ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים והיה מזמר. אמרו לו: המלך הפך חופתו של בנו ואת יושב ומזמר? אמר להם מזמר אני שהפך חופתו של בנו, ולא שפך חמתו על בנו. כך אמרו לאסף: הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר? אמר להם מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב: "ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה".

"איכה רבה" (וילנא) פרשה ד ד"ה יד כלה ה'

כל ימיו רצה דוד לבנות בית לה', לכך שאף ויחל, וכך נשבע ונדר לעשות:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר ה' לְדָוִד אֵת כָּל עֲנוֹתָיו: אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לֵה' נָדָר לְאָבִיר יַעֲקֹב: אִם אָבֵא בְּאֶהָל בֵּיתִי אִם אֶעֱלֶה עַל עֵרֶשׂ יִצְוֵעִי: אִם אֶתֵּן שְׁנַת לְעֵינַי לְעַפְעָפֵי תַנּוּמָה: עַד אֲמַצָּא מְקוֹם לֵה' מְשַׁכְּנֹת לְאָבִיר יַעֲקֹב:

תהלים קלב, א-ה

וכשהוכשר הזמן ובשלו התנאים לבנות את בית ה', דחקה הקב"ה לימי בנו. הסבר ארוך ומפותל נתן ה' לדוד על מה ולמה הוא לא יבנה את בית המקדש,⁷⁴ אך גם לאחריו, עדיין רב הסתום על המפורש ותשובה לכאורה אין.

72. הקב"ה אמר לשמואל (שמואל א פרק טז, א): עד מתי אתה מתאבל אל שאול ונאני מאסתיו ממלך על ישראל מלא קרנך שמן ולך אשלתך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך. משמע שאחרי שהמאיסה בשאול היא סופית ומוחלטת אין יותר מקום לאבל.

73. (מלכים א פרק ט, ח): (הבית הזה יהיה עליין כל עבר עליו ישים ויבנהו ויבנוהו על מה עשה ה' פכה לארץ הזאת ולבית הזה. וכתב שם אברבנאל: "עם כל קושי הנבואה הזאת הנה בא בתוכה יעוד הגאולה העתידה, אם באמרו: 'והבית הזה יהי עליון, כמו שפירשתי, ואם אמרו: 'והיו עיני וליבי שם כל הימים'".

74. ראה שמואל ב פרק ז.

תשובה מעניינת ומקורית נתנו לנו חז"ל:

וראוי היה דוד לבנותו, אלא שבא נתן הנביא ואמר לו: "לא אתה תבנה לי בית לשמי כי דמים רבים שפכת" (דברי הימים א כב, ז). כיון ששמע דוד כן, נתיירא ואמר: הרי נפסלתי לבנות בית המקדש, אמר ר' יהודה בר אלעאי, אמר לו הקב"ה: אל תירא דוד! חייך, כל הדמים ששפכת הם לפני כאיל וצבי, שנאמר בהם: "הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל רק הדם לא תאכלו על הארץ תשפכנו כמים" (דברים יב, טו-טז).

אמר לפניו: אם כן למה אני בונה אותו? אמר לו הקב"ה: אם אתה בונה אותו הרי הוא קיים ועומד ואינו חרב לעולם. אמר לפניו: והרי הוא יפה. אמר לו הקב"ה: גלוי וידוע לפני שעתידין ישראל לחטוא, ואני מפיג בו חמתי ומחריבו, וישראל ניצולין, הדא הוא דכתיב: "דרך קשתו כאויב וגו' שפך כאש חמתו" (איכה ב, ד).

אמר לו הקב"ה: אף על פי שאין אתה בונה אותו, הואיל וחשבת לבנותו, על שמך אני כותבו, שנאמר "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" (תהלים ל א), לשלמה אינו אומר, אלא לדוד, למה? שחשב בלבו לבנותו. הא למדנו כל מי שמחשב לעשות מצוה, אף על פי שנאנס ולא עשאה, הקב"ה מעלה עליו כאילו עשאה.

"מדרש תהלים" (בובר) מזמור סב

חורבן הבית היה תמורת חורבן ישראל. עיקרו של המשכן – מקום קבע להשראת השכינה. אך הוא מהווה גם משכון וערבון לישראל, לכשיחטאו יפרע הקב"ה חובם ממשכונם.⁷⁵

אותן סיבות שמנעו מדוד את בניין בית המקדש, מנעו גם ממשה רבנו את הכניסה לארץ ואת בניין הבית, כפי שכתב בעל "אור החיים" הקדוש במתק לשונו (דברים א, לו):

והנכון הוא על פי דבריהם ז"ל שאמרו ("במדבר רבה" טז, ט) בפסוק: "ויבכו העם בלילה" וגו' (במדבר יד, א), קבעו בכיה לדורות, כי ליל ט' באב היה שבו נחרב הבית. ואמרו עוד, שאם היה נכנס משה לארץ והיה בונה בית המקדש – לא היה הבית נחרב, שאין אומה ולשון נוגעת בו,⁷⁶ ואמרו עוד בפסוק: "מזמור לאסוף אלהים באו גוים" וגו', וז"ל: קינה מבעי ליה? אלא על שהשליך חמתו על עצים ואבנים ("שחר טוב" עט).

75. רש"י שמות פרק לח: "המשכן משכן" – שני פעמים, רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבניו על עונותיהן של ישראל.

76. סוטה דף ט ע"א: "מאי דכתיב: (תהלים לג) 'רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה?' אל תקרי נאווה תהלה אלא נוה תהלה, זה משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשיהם; דוד – דכתיב: (איכה ב) 'טבעו בארץ שעריה', משה – דאמר מר: משנבנה מקדש ראשון, נגזר אהל מועד, קרשיו, קרסיו ובריחיו ועמודיו ואדניו".

מעתה אם היה נכנס משה לארץ והיה בונה בית המקדש, ולהשליך חמתו עליו לא אפשר כנזכר, ויחר אף ה' בשונאי ישראל ויהיה כליונס במקום חורבן הבית, לזה גזר ה' בגזרת המרגלים גם על משה שימות במדבר, והוא אומרו "גם בי התאנף ה' בגללכם", פירוש בגלגול דברים שלכם, כי אם לא היה עון המרגלים והיו נכנסים, אפשר שהיה נכנס משה עמהם, והגם שיבנה בית המקדש אין מיחוש כי לא נתגבר בחינת הרע, והיו עומדים בצדקם בארץ, אלא מאמצעות עון מרגלים גברה יד רשעה, וידע ה' כי לא יעמדו בצדק, וצא ולמד משירת האזינו.

אף שהבית חרב, הר ציון שמם ושועלים מהלכים בו, היה רבי עקיבא מצחק, כי רבי עקיבא וחבריו חיים וקיימים. ומהם פינה ויתד לכל התנאים והאמוראים, לכל יצירות המופת של ישראל: משנה, מדרש, תוספתא, תלמוד ועוד ועוד. אם אלו קיימים, אין ספק שעוד ישחקו נערים ונערות בחוצות ירושלים.

ד. כשראה ריבה אחת מלקטת שעורים מבין גללי בהמתם של ערביים, אמר רבי יוחנן בן זכאי אשריכם ישראל!

תנו רבנן: מעשה בר' יוחנן בן זכאי, שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכים אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתם של ערביים, כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו. אמרה לו: רבי פרנסנו! אמר לה: בתי בת מי את? אמרה לו: בת נקדימון בן גוריון אני. אמר רבי יוחנן בן זכאי: אשריכם ישראל, בזמן שאתם עושים רצונו של מקום – אין כל אומה ולשון שולט בכם, ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום, אז אתם נמסרים ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה רק ביד בהמתן של אומה שפלה.

כתובות ס.

תמיהה רבתי – ריבה זו מלקטת שעורים מבין גללי בהמתם של ערביים, ורבי יוחנן בן זכאי משתבח בגורלם של ישראל ואומר "אשריכם ישראל!" האם לא נחה דעתו של רבי יוחנן בחורבנה של ירושלים ובגלותם של ישראל, אלא שצריכים הם להימסר ביד בהמתן של אומה שפלה כדי שיוודע אושרם של ישראל? כל כך למה?

שאלות אלו וכיוצא בהן טרדו את מנוחתו של המהר"ל מפרג ("ניצח ישראל" פרק יד):

ויש לתמוה מאי לשון 'אשרי' דקאמר "אשריכם ישראל" שמסרן ביד אומה שפלה? ולא עוד, אלא "ביד בהמתן של אומה שפלה", וכי בזה שייך לשון אשרי?

עוד תמה המהר"ל, על מה ולמה באו על ישראל ריבוי של צרות קשות ומשונות, וכי הגויים חוטאים פחות מישראל? מדוע אפוא שפר חלקם מחלקנו? על כל השאלות הללו משיב המהר"ל תשובה גדולה:

והנה על זה יש תשובה גדולה מאד, כי לגודל הקושיא הזאת לא יספיק לה תשובה רק בהרבה פנים, עד שתסולק השאלה מכל וכל.

...אבל הדבר הזה כמו שבארנו לך. כי בודאי בזה יש לראות ולהתבונן מעלת ישראל העליונה, שיש לה משפט הצורה השלמה אשר מצד עצמה ראוי לה השלמות לגמרי, ואין ראוי לה החסרון כלל. והחסרון בצורה הוא ביטול אל הצורה לגמרי ונחשבת נעדרת לגמרי.

וכאשר תבין אלו הדברים על אמיתתם, יפתחו לך שערים הרבה, כי דברים הרבה תלויים בזה. במה שאין לישראל שום מדריגה בינונית, או שהם מושלים על הכל, או שהכל מושלים עליהם.

וכבר רמזה זה התורה גם כן באדם אשר כבר אמרנו כי ישראל והאדם שוים הם, שכמו שיש לאדם משפט הצורה נגד שאר בעלי החיים כך לישראל משפט הצורה נגד הגויים. ואצל האדם כתיב גם כן: זירדו בדגת הים וכו', ודרשו ז"ל (ב"ר ד): זכה רודה בדגת הים לא זכה נעשה ירוד בפניהם. ולא נמצא שיהיה לאדם מדריגה בינונית, שלא יהיו שאר בעל חיים מושלים בו והוא לא ימשל בהם גם כן, כי דבר זה לא יתכן לפי הדברים אשר אמרנו, שכאשר אין הצורה כמו שראוי להיות, אז נחשבת נעדרת לגמרי, ואז שאר בעלי חיים שיש להם מציאות מה, מושלין עליו ודבר זה ברור מאד.

כדי לסבר את אוזנינו, נסביר את דבריו במקצת. ישראל הם הצורה של העולם, משל היו האומות הגוף וישראל המוח. יש הבדל גדול בין אדם שנפגע במוחו, מה שעלול לגרום לשיתוק כל גופו או לאיבוד דעתו וצלמו, לבין אדם שנפגע אך בגופו, שאז הפגיעה היא בדרך כלל מקומית ונזקה מועט. כך גם ההבדל בין הפגיעה בישראל לפגיעה באומות העולם. כשישראל נפגעים חלילה, הפגיעה היא מוחית, קריטית, אנושה, וגורמת לדרדורם עד שפל המדרגה, ואילו כשהגויים נפגעים – הם נפגעים רק בגופם, שהיא פגיעה קלה יחסית.

תהליך זה, ירידת ישראל עד תחתית המדרגה מחד גיסא ועלייתם של אומות העולם מאידך גיסא, תיארה התורה נאמנה בפרשת התוכחה (דברים כח, מג):

הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה, ואתה תרד מטה מטה.

כשם שרבי יוחנן בן זכאי הסיק מסקנות מרחיקות לכת ממצבה הירוד והשפל של אותה ריבה, כך הסיק רבי עקיבא מסקנות מרחיקות לכת ממצבו הירוד והשפל של בית קדשי הקדשים. שניהם הבחינו באור הגדול שבוקע מתוך החושך, ושניהם הבינו שעם ישראל ובית המקדש – שהם צורת העולם – מצפים עדיין ליעודיהם הגדולים, ואשרי המאמין ומחכה, גם יגיע ויראה.

ה. תפקיד הגלות

מבעד השועל שיצא מבית קדשי הקדשים, חזה רבי עקיבא את קיצה של הגלות. האם הוא גם צפה את אורכה ואת עוצמתה, את תפוצתה ופזורתה האדיר בכל

העולם כולו מקצה הארץ ועד קצה הארץ? שמא תאמר ודאי שכך, שהרי הכל כבר כתוב שחור על גבי לבן:

וְהִפְיָדָה ה' בְּכָל הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ וְעַבְדְּתָה שָׁם אֱלֹקִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא יִדְעָתָה אֶתְּהָ וְאֶבְתִּידָה עִן וְאֶבְיָן:

דברים פרק כח פסוק טז

אך יש מקום לחשוב, שמא לא נכתבה פרשה זו אלא כדי לאיים, ומעולם לא עלתה על הדעת גלות כה ארוכה וקשה, אשר אין שום דמיון ויחס בינה לבין הגלות הראשונה, שהייתה מוגבלת במקום ובזמן. אם מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, האין גלות של אלף שנה מספיקה לכך? אין זאת אלא שיש בגלות השנייה גם ייעוד ותכלית, ולא רק עונש ומרוק עוונות. את סודה של הגלות הארוכה והקשה פענח לנו רבי יהודה הלוי:

ועוד יש לאלוה חכמה נסתרת בהשאירו אותנו בגלות – מעין חכמה הצפונה בגרגיר הזרע. גרגיר זה נופל אל תוך האדמה ושם הוא משתנה ונעשה לכאורה עפר, מים וטיט, ולפי ראות עיני המתבונן בו, לא ישאר רושם מוחש כלשהו ממה שהיה הגרגיר קדם לכן. אולם לאחר זמן יתברר כי גרגיר זה הוא אשר ישנה את העפר ואת המים עד אשר יתעדנו היסודות ויהפכם להיות כמוהו, ואז יוציא קלפות עלים ועוד, עד אשר יזדכך הגרעין ויכשר לחול בו הענין ההוא, הא-להי, והצורה של הזרע הראשון, ואז יהיה לעץ נושא פרי כפרי אשר ממנו בא הזרע.

והנה כך הוא הדבר גם בדת משה: כל דת שבאה אחריה משתנה, לאמתו של דבר, להיות כמוה, אם כי למראית עין תתרחק ממנה. הדתות האלה הן אפוא רק הכנה והקדמה למשיח המיוחל, אשר הוא הפרי, ובאחרית הימים בהודותן בו, תהייתה הן פרייה והיה העץ כלו אחד.

”כוזרי” ד.כג.

מהלך דומה מבואר גם בספר משנה תורה לרמב”ם (הלכות מלכים פרק יא, הלכה ד):

אבל מחשבות בורא עולם אין כח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. וכל הדברים האלו של ישוע הנצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו, אינן אלא לישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד. שנאמר: ”כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד”. כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב. והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה, אלו אומרים: מצוות אלו אמת היו וכבר בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות, ואלו אומרים: דברים נסתרות יש בהם ואינן כפשוטן וכבר בא משיח וגלה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת ויצליח וירום וינשא מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעום.

גם גדולי הדורות האחרונים כמו הנצי"ב,⁷⁷ הרש"ר הירש,⁷⁸ הראי"ה קוק ועוד, ראו בגלות ייעוד ותכלית – הפצת שם ה' בעולם ותיקון עולם במלכות שדי:

ובשביל כך נפזרנו בכל העולם בארבע כנפות הארץ, כדי לתמם את החזון שימלא כבוד ה' את כל הארץ, ודעת אלקי אמת תחדור בכל לב, בכל נפש ובכל רוח. הפזור אמנם הועיל רק להכין את הלבבות, שאחר כך בעת אשר הגאולה העליונה הנצחית תגלה על ידי קבוץ קוי ה', מארבע כנפות הארץ לארץ חמדה, אז ישוב האור הגדול, של דעת אלקי אמת, להופיע, בכל הודו והדרו מארץ חמדה, על כל קצוי הארץ.

⁷⁹ "עולת ראי"ה" עמ' קיד

רבי עקיבא היה מצחק, כי ידע שבעצם גלותו של עם ישראל נפתח כר חדש, גדול ונרחב, שבו יתמלא ייעודו, והוא מתחיל כבר עתה בהגשמת תעודתו בדרך אחרת.⁸⁰ עוד ידע רבי עקיבא, שסיומו של תהליך זה יהיה אך ורק בהשיב ה' את קווי ה' מארבע כנפות הארץ לארץ חמדה, כי רק שם ישוב האור הגדול של דעת אלקי אמת להופיע בכל הודו והדרו.

77. "העמק דבר" במדבר יד, כא; בראשית ב, ד; דברים כז, ה; "הרחב דבר" בראשית מז, כח.

78. "אגרות צפון" אגרת ט ואגרת טו.

79. ראה עוד שם עמ' שסד; "אורות" קטו; "חזון הגאולה" צו; מאמר "למהלך האידאות בישראל" בתוך "אורות".

80. מדברי הרש"ר הירש ב"אגרות צפון" אגרת טו.